

TÜRKİYEDE BURJUVAZİ YOK MU?

[Derginin notu] Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin eski hocalarından sosyolog Behice Boran, YÖN'de çıkan Cahit Tanyol'un görüşleri ile ilgili bir siyasî not üzerine aşağıdaki yazıyı gönderdi. Faydalı tartışmalara yol açacak olan yazıyı memnuniyetle yayınlıyoruz.

Behice Boran, YÖN'den de söz ettiği için bu konudaki görüşümüzü bir iki kelimeyle açıklamayı uygun bulduk. Bu konulara, çok daha geniş ölçüde tekrar döneceğiz.

Tanyol'un yazısı bizim için, Türkiye'de Batıda olduğu gibi iktisadî kalkınmayı yürütecek vasıfta bir burjuva sınıfının bulunmadığını, devletin mutavassıt bir sınıf tarafından yağma edildiğini göstermesi bakımından ilgi çekici. Böylece, karma ekonomi masalı suya düşüyor. Fakat YÖN'ün bahis konusu yazısında da belirtildiği gibi, Türkiye'de bir cins burjuva sınıfı mevcuttur ve Batı anlamında bir burjuva sınıfı ve kapitalizm hızla gelişmektedir. Bu kapitalist gelişmeyi gördüğü içindir ki YÖN; sosyalizmin savunucusu olarak çıkmıştır. Yalnız memleketimizdeki kapitalizm, bugünkü safhada az gelişmiş bir kapitalizmdir. Türk sosyalistlerine düşen, XIX. Yüzyıl Batı şemasının memleketimizde aynen tekrarlanacağını düşünmek yerine, Türkiye'nin 1962 yılındaki objektif şartlarını ortaya koymak ve sosyalizme geçiş yollarını araştırmak olsa gerektir. YÖN, önümüzdeki sayılarda bunu yapmaya çalışacaktır.

Prof. Tanyol, Türkiye'de burjuva sınıfı üzerine bir yazı yazmış, YÖN de 22 Ağustos 1962 tarihli sayısında bu yazıyı özetleyip övüyor. Yazının nerede yayınlanmış olduğu bildirilmediğinden ben yazıyı bulup okuyamadım, ama beni asıl YÖN'ün gösterdiği tepki ilgilendirdiğinden yazıyı YÖN eleştiricisinin anladığı ve özetlediği şekilde söz konusu etmekte bir mahzur görmedim.

YÖN eleştiricisi "Tanyol'a göre bizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olmamıştır" diyor ve kendisi de yazının daha aşağılarında "Bizde Batıdaki anlamda bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak" yargısını kesinlikle veriyor. Bana kalırsa bu konuda ben önemli ayrıntılara daha fazla dikkat ederek, Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı yoktur ama batı anlamında bir burjuvazi vardır ve gelişmektedir demek daha doğru olur. Ve bu, kelimelerde bir kılı kırk yarma hareketi de değildir.

Memleketimizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfının bulunmadığını söylemek sosyolojik bir keşif olmasa gerek. Geri bir memleket olduğumuzu, hızla kalkınmak zorunda bulunduğumuzu şu son seneler durmadan tekrarlıyoruz. Geri, sanayileşmemiş, fakir bir toplumda batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olur mu? Öyle bir burjuva sınıfı ancak batıdaki gibi sanayileşmiş, gelişmiş kapitalist toplumlarda olur.

Bizim burjuvazinin batıdakine benzemediği, "Aracılıktan kolay para kazanmaya alışmış, şahsi çıkarı şahsi teşebbüs namı altında savunan zümreler" oldukları için (Batıdakiler şahsi çıkarı, şahsi teşebbüs olarak savunmuyorlar mı?) Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynayamayacakları iddiasında da aynı muhakeme hatası

var. Bizim burjuvazi batıninki gibi olsaydı zaten memleket kapitalist düzende sanayileşmiş, teknikte ve kültürde o sisteme has ilerlemeleri kaydetmiş olurdu. Artık kalkınma, sanayileşme meselelerinin sözü edilmez, bizim toplum da batı kapitalist memleketlerinin karşılaştıklarına benzer meselelerle uğraşırđı.

Hele aradaki farkı bir “mülkiyet anlayışı farkı” olarak izah etmek büsbütün su götürür bir iddia. Batıdaki ferdi, hususi mülkiyet anlayışı mı burjuva sınıfını doğurmuştur. Yoksa burjuvazinin büyüyüp kuvvetlenmesi mi hususi mülkiyet anlayışını doğurmuş ve perçinlemiştir? Avrupada hususi mülkiyet anlayışının ve hukukunun tarihi tetkikini yapmaya kalkışacak olsanız bunu ister istemez burjuvazi sınıfının doğup büyümesine, bu sınıfın gelişmesini de ticaret ve sanayinin gelişmesine, bu sonuncuyu da ticaret ve sanayi teşvik edici tarihi şartların meydana gelmesine bağliyacaksınız.

Böylece hususî mülkiyet anlayışı diğeri sosyal hâdiseleri izah eden bir sebep veya müstakil faktör olmaktan çıkıp kendisi toplumun yapısında yer alan önemli, temel değişmeler silsilesinin bir sonucu olarak görülecektir. Zaten metodolojik prensip olarak da, sosyal değişme ve gelişmeleri hukuki olaylar ve müesseselerle izah etmek sosyolojide tutunmuş bir metod değildir.

Osmanlı İmparatorluğunun sosyal evrimde neden geri kaldığı meselesi, üzerinde derinlemesine tarihi araştırmalar yapılacak bir meseledir. Burada genel olarak şu üç noktaya işaret edebiliriz.

- 1) Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve genişleme devirleri dünya tarihinin öyle bir devresine rastlamıştı ki, Osmanlı İmparatorluğu merkezi bir feodalite olarak bir anakronizm teşkil ediyordu. Avrupada dünya tarihinde ilk defa olarak kapitalist sistemi yaratacak olan sosyal değişmelerin başlangıcı tâ XI. Yüzyıla kadar uzanır. Bu yüzyıldan sonra Avrupada nisbi sükün ve istikrarın yerleşmesiyle iç ticaretin ve şehir hayatının başlaması, Haçlı Seferlerinin ticareti teşviki, coğrafi keşifler, Okyanuslar aşırı ticaret ve yeni pazarlar, Amerika'dan altın ithali gibi faktörlerin tesiriyle Avrupa feodaliteyi arkada bırakıp kapitalist düzenin ilk safhasında gelişirken biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk kuruyorduk. Bu, bilimsel anlamıyla bir tarihi “tesadüf” idi; yani birbirinden bağımsız, kendi sosyal kanunlarına tâbî olarak gelişen iki ayrı olaylar serisinin zaman ve mekânda birbirine ulaşması ve kesişmesiydi.
- 2) Avrupanın doğu ile ticaretinin anayolları üzerinde bulunan Osmanlı imparatorluğu toprakları yine bu durumlarını muhafaza etselerdi Osmanlı İmparatorluğu komşu Avrupada yer almakta olan değişmelerin belki de tesirinde kalır ve dışla olan münasebetler sonunda içte de aynı istikamette gelişmeler baş gösterebilirdi. Oysa coğrafi keşifler sonucu Akdeniz havzası memleketleri eski ticari önemlerini kaybetti, Avrupanın ticareti okyanuslar aşırı ticaret halini aldı ve Anadoludaki büyük ticaret ve el sanayi merkezleri zamanla söndüler, ekonomik ilerleme yerine gerileme kaydedildi.
- 3) Bu iki sebebe, artık istilâlar devrini çoktan arkada bırakmış ve milli toplumlar halinde teşkilâtlanmış Avrupanın Asyadan bu yeni gelen, dinleri başka istilâcıları Avrupa camiasından atmak çabası ve Osmanlıların da din taassubu

ve kuvvetten doğan kendini beğenmişlikle Avrupaya sırt çevirmeleri, yardımcı bir faktör olarak eklenebilir.

Osmanlı İmparatorluğunda mülkiyet anlayışının Avrupadakinden farklı olduğu fikri de tartışılabilir bir konudur. Osmanlı İmparatorluğunun son devrelerindeki mülkiyet anlayışı ve düzeni zamanın Avrupasındaki hususi mülkiyetten elbette farklıydı; ama farklı olmasının sebebi, Osmanlı İmparatorluğu çöküş devrinde feodal bir toplum durumundayken zamanın Avrupasının feodal safhayı aşmış, kapitalizmi geliştiriyor olmasıydı. Osmanlı İmparatorluğundaki mülkiyet anlayışı feodal Avrupanınki ile kıyaslanırsa -kıyaslanması gereken de budur- o zaman aradaki farkın mutlak olmadığı görülür. Roma İmparatorluğundan sonra Batı Avrupa'yı istilâ edip yerleşen kavimlerde toprak, şefin etrafındaki kumandanlara yaptıkları hizmet karşılığı veriliyor fakat şefin -kırılın- bütün topraklar üzerindeki mülkiyet ve hükümlerlik hakkı hukuken mahfuz kalıyordu. Meselâ, Avrupa feodalitesinin klâsik örneği sayılan Fransada durum böyleydi. Toplumun o zamanki ekonomik-teknik şartları kuvvetli merkezî hükümetlerin kurulup tutunmasını engellediğinden uzun yüzyıllar boyunca Fransa kırılının bu merkezî hükümlerlik hakkı daha ziyade nazariyede kaldı ve beyler topraklarının fiilen sahibi ve müstakil idarecisi ve kumandanı haline geldiler. Ama vaktaki burjuvazi kuvvetlenmeye ve bütün memlekete şamil merkezî bir hükümeti mahallî derebeylik sistemine tercih etmeye başladı, o zaman kırallık müessesesi ekonomik-politik kuvvet olarak bu sınıfa ve hukuken de uzun müddet arka plânda kalmış merkezî hükümlerlik hakkına dayanarak derebeylerine mücadele açtı, sonunda da kazandı.

Osmanlı İmparatorluğunda sosyal düzenin idare eden ve edilen farkına dayandığı noktasına gelince, feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasi hakimiyet şekli ve bu hakimiyetin şahsi münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisi olduğu bilinen bir gerçektir.

Kıral ile beyler ve beyler hiyerarşisinin basamakları arasındaki münasebetler sadakat yeminine bağlı özel bir merasimle kurulan şahsî bir münasebetti. Bu münasebet bir taraftan bir toprak mülkiyeti münasebetini, öbür taraftan da askerî, sivil görevlerin tesbiti ve tayini münasebetini ifade ediyordu. Kıral veya beylerle tab'aları arasındaki münasebet de idare eden ve edilen münasebetiydi ve bunlar arasında da bir takım şahsi hukuk münasebetleri mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu merkezî de olsa yine bir feodalite olduğundan orada da idare eden-edilen farkı ve bunlar arasındaki şahsî münasebetler sistemi ön plânda yer alıyordu.

Toplumda gayri şahsi münasebetlerin ağır basması, yani eşya arasındaki münasebetlerin -emtea mübadelesinin- insan münasebetlerini tayin etmesi kapitalist sistemin gelişmesiyle kendini belli eder.

Mahallî veya merkezî olsun feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasi hâkimiyeti ve bu hâkimiyetin şahsî münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisini ifade etmesi feodal toplumlarda sosyal sınıflar olmadığı anlamına gelir mi? Elbet hayır. İstihsal münasebetleri sisteminin mevcut olduğu, nüfusun bu istihsal sistemindeki farklı mevkilere göre çeşitli gruplara ayrıldığı ve bu gruplardan fiilen istihsalde bulunup değer yaratan grupların ancak kıt kanaat geçindikleri, konak ve saraylarda samur kürkleri içinde yaşayanların ise sosyal gelirden aslan payını

aldıkları bir toplum düzeninde sosyal sınıflar yoktur da ya ne vardır? Sosyal sınıflar bu sözünü ettiğimiz gruplar değildir de ya nedir? Prof. Tanyol bu konuda ne diyor bilmiyorum ama, bazılarınca Osmanlı İmparatorluğunda sınıf yokmuş da zengin-fakir farkı varmış. Bu da ne demek oluyor? Sınıf farkı olmaksızın zengin-fakir farkı nasıl meydana gelmiş? Yoksa Osmanlı İmparatorluğu sosyalist bir toplumdu da herkes emeğinin değerine göre kazanıyor, konak ve saraylarda samur kürkleri içinde yaşayanlar çok değerli emekleri karşılığı mı bu kadar yüksek gelir elde edebiliyorlardı?

Feodal toplumlar sınıflı toplumlardı, ama feodal toplumun sınıf düzeni elbette kapitalist sistemin sınıflarından farklıydı. Aradaki önemli farklardan birisi, feodal düzende, idare eden-edilen siyasî farklılaşması ile iktisadî sınıf farklılaşmasının doğrudan doğruya birbirine tekabül etmesidir. Modern kapitalist toplumda devlet toplumun bütününden bir işbölümü prosesüsü sonucu ayrılmış, kendine has bir mekanizma ve bunu temsil eden bir memurlar kadrosu -bürokrasi- meydana getirmiş ve bu mekanizma ile bürokrasi gittikçe büyümüştür.

Tipik feodal düzende bu yoktur. Batıdaki mahallî derebeylik düzeninde beyler topraklarının hem sahibi ve gelirinin aslan payını alanı, hem de yöneticisi, yargıcı ve kumandanı mevkiindeydiler. Siyasî, askerî ve iktisadî fonksiyonlar aynı şahısta birleşmişti. Merkezi bir feodalite örneği olan Osmanlı İmparatorluğunda devlet mekanizması azçok bir farklılaşma gösteriyordu, ama yine de topraklar askeri fonksiyon karşılığı gelirinden faydalanılmak üzere dağıtılıyor, fethedilen yerlerdeki mahallî feodal düzenlere pek dokunulmadan bunlar merkeze bağlanıyor ve yerli nüfuzlular daima merkeze kafa tutan, kendi başına buyruk beyler olmak istidadını gösteriyordu. Bütün Osmanlı Tarihi mahallî kuvvetlerle merkezin mücadelesi tarihidir. Nazari hukuk bakımından durumları ne olursa olsun mahallî nüfuzlular, hem toprağın fiilen sahibi, hem de o topraklar üzerinde yaşayanların askeri ve mülki idarecisi durumunda idiler. Kısacası feodal düzende -merkezî şekli dahi olsa- idare eden ve edilen farkı aynı zamanda bir sınıf farkıydı.

Eski feodal düzeni çökmüş ama tam tasfiye olmamış, kapitalist sisteme girmiş ama geliştirememiş bizim gibi toplumlarda siyasî ve iktisadî kuvvetin doğrudan doğruya aynı ellerde birleşmesi durumu yeni bir şekil alarak devam ediyor. Prof. Tanyol'un memurlar aristokrasisi dediği de bu. Siyasî-idari mekanizmanın özellikle üst basamaklarında yer alanlar için siyasî nüfuz aynı zamanda iktisadî çıkar sağlama vasıtası oluyor. Taahhütler, ihaleler, şirketlere iştirâklar, yakınlarına şirket kurulumalar, devlet teşekküllerini özel çiftlik gibi kullanma yollarından zenginleşen, hem siyasî, hem de iktisadî kudreti ellerinde birleştiren bir sınıf meydana geliyor. Siyasî nüfuzu iktisadî kudret elde etmek için kullanmak bize has olmayan, bizim durumumuzdaki yarı feodal, yarı kapitalist toplumların belirli bir farkı olmalı ki, son yıllarda sosyalist literatürde "bürokratik burjuvazi" diye bir terim kullanılmaya başladı.

Şimdi, memleketimizde feodal düzen kalıntıları devam edegelmele beraber, kapitalist istihlal düzeninin de girmiş ve Cumhuriyet devrinde gelişmiş olduğu bir gerçektir. Hususî mülkiyet de bütün ayrıntılarıyla müesseseseleşmiştir. Ama Batıdakine kıyasla kapitalist istihlal sistemi ve burjuva sınıfı güçsüzdür, gerekli sanayileşmeyi

sağlıyamamıştır ve sağlıyamayacaktır da, o başka. Yalnız, var ve bir derece de gelişmiş olduğu muhakkak. Onun için diyorum ki bizde batı anlamında bir burjuvazi var ama, bu burjuvazi batıdaki gibi güçlü değil. Bununla beraber, batıdaki gibi güçlü, gelişmiş değil diye bizim burjuvaziye küçümsemek doğru olmaz. Sosyal sınıfları önce kendi toplumlarına nisbetle değerlendirmek gerekir ve bizim burjuvazimiz de bizim toplumun çapına göre bir burjuvazi. Bugünkü politik düzenin ise bu burjuva sınıfına dayandığı ve onun yararına olduğu apaçık. Basınımızda enine boyuna belirtildiği üzere, plânlama, devletçilik, vergi reformu, hep özel teşebbüs için. Hatta ilk bakışta burjuvaziye karşı işçi sınıfının yararına gibi görünen tedbirler bile nihai amaçları bakımından yine burjuva düzeninin desteklenmesi ve muhafazası için yapılıyor. İşçi hareketinin ve haklarının artık eskisi gibi baskı altında tutulamıyacağını anlıyan burjuvazinin uyanık tabakaları ve onların yabancı akıl hocaları memlekette hızla gelişme istidadı gösteren işçi hareketini aşgari ücret, sosyal sigorta, toplu sözleşme v.b. tedbirlerle yetinen dar bir sendikacılık hareketi içinde tutmak, bu hareketin siyasî bir mahiyet alıp sosyalist bir yön tutmasını önlemek amacını güdüyor.

Sonra şu çok söz konusu olan ve şikâyet edilen toprak ağalarını alalım. Tarımda feodal atıklar süregelmekte olmakla beraber ağaların eski feodal beyler durumunda olmadığı, büyük derecede burjuvalaşmış oldukları da meydanda. Dış piyasalar için istihsalde bulunan, makineli tarım yapan Cadillac'lı güney toprak ağaları artık tarımda kapitalist istihsal sistemini uygulayan büyük burjuva çiftçilerdir. Bunların çiftliklerinde çalışan tarım işçileri ise henüz sanayi işçileri kadar bile kanunlarca korunmuş durumda değillerdir. En acımasız sömürme bu tarım sektöründedir. Söz buraya gelince, Türkiye'de burjuva sınıfı yok demenin sadece yanlış değil, aynı zamanda zararlı olduğu da beliriyor. Zaten bu mesele üzerinde durmak lüzumunu duyuşum da ondan.

Tarih ve sosyolojiyi ilgilendirir akademik bir konu gibi görünen "Türkiye'de burjuvazi var mı yok mu?" meselesinin gerçekte pratik, aksiyon için taşıdığı önemli neticeleri vardır. Türkiye'de batı anlamında hususî mülkiyet ve burjuvazi yoksa, tabii o zaman burjuvazinin karşı kutbu işçi sınıfı da yok demektir. İşçi sınıfı olmayınca da, bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizm söz konusu olamaz. O zaman sosyalizm, toplumda gerçek bir dayanak ve kuvvetten yoksun, havada kalmış, bir takım "hayırperverane" fikirler ve dilekler sistemi, veya bir seçkinler kadrosu yönetimi hülyası olmaktan ileri geçmez. Bizim yoktur deyip de aslında var olan burjuvazi de bunu ister zaten. Yürütmek istediği demokrasi oyununda, "Her çeşitten partimiz var, bakın görün sosyalistlerimiz de var" demek işine gelir. Burjuvazinin sınıf çıkarlarına zarar vermiyen, aydınların kendi aralarında tartışıp oyalandıkları bir sosyalizm.

Unutulmamalı ki, en nazarı, felsefi, soyut görünen meseleler bile pratik ve aksiyon için önemli neticeler taşır. Türkiye'de sosyalist hareketin kuvvetlenmesi için fikirlerin açıklığa, duruluğa, keskinliğe kavuşması ve en soyut fikirlerin bile aksiyon için daima bir anlam taşıdığına çok dikkat edilmesi şarttır.

Yön, Sayı 39, Eylül 1962